

A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR ALBUCASIS-KÓDEXE.

Cod. 15.¹ Albucasis, Abul Kasem Chalaf Ben Abbas Alzahrawi,
Chirurgia, interprete Gerardo Cremonensi.

Latin. Folio. XIII. század.

Nagysága: 330×230 mm. Terjedelme: 49 levél. Barnult, penészes pergamenen a sok helyütt elmosódott szöveg két hasábon, szabályos olasz minuszkulákkal íródott, 1. a. laptól 32. b. lapig 53 sorban, 33. a. laptól 46. a. lapig 48 sorban. Vörös feliratok jelzik a fejezetek kezdetét. Vörös és kék kezdőbetűk, 1 lapszeldíszítés, 2 iniciálé, 4 miniatúra, 3 köralakú díszítő motívum, 225 festett orvosi műszer-ábrázolás, 39 anatómiai ábra. Kötése: 1877-ben Konstantinápolyban készült, vörös szattyánbőr. A kötés felső részén, középen a Corvincímer, négy sarkában egy-egy arany félhold; alul, középen a Medsidje-rend csillaga, a négy sarokban egy-egy arany félhold.

Északolasz, bolognai munka a XIII. század második feléből. (1280 körül.)² Magyarországról került a konstantinápolyi szerialba. Csak MORDTMANN lajstromán szerepel.³ 1877-ben II. ABDUL HAMID

¹ Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestiensis. Budapest, 1881. 7. lap. — CSONTOSI JÁNOS: A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése. MKSzemle 1877. évf. 188. lap. — TÖRÖK ÁRPÁD: XXXV. Handschriften, Geschenk des Sultans Abdul Hamid II. Nach CSONTOSI. Budapest, 1878. — Könyvkiállítási Emlék 1882. 105. lap, 270. sz. — MAYER FERENC KOLÓS: Orvostört. jegyzetek IX. Az Orvosi Hetilap Tud. Közl. LXX. évf. 1926. 5. sz. 120. lap. — KORBULY GYÖRGY: A magyar szülészet bölcsőköra: Orvosképzés. XXVI. évfolyam. Külön füzet 1936. Tóth István emlékének. 171. lap.

² A Cat. Cod. Bibl. Univ. és CSONTOSI: Id. m. XIV. századi kéziratnak mondja.

³ „Ein Werk medizinischen Inhaltes“. DETHIER, KUBINYI, IPOLYI és HENSZLMANN nem látták. Lásd: A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei. 1864. 90. lap. — A sztambuli szerialban európaiak által látott nyugati nyelveken írt codexek. HENSZLMANN IMRÉNEK az Akadémia 1864. ápr. 25-én bemutatott jelentése. MKSzemle, 1877. évf. 153. lap.

szultán ajándékként jutott a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonába, Corvinákkal és Corvinának tartott más kéziratokkal együtt.¹

Egy üres levél.

1 a.—2 b. lap: Index capitulorum.

3 a. lap: „Postquam conplevi vobis o fili librum hunc quod est postremum . . .“

P iniciálé (100 × 86 mm) (1. kép). Tollheggyel rajzolt, elkopott fehér ornamentikával díszített, azurkék alapon fakó, sárgásrózsaszín kezdőbetű, amelynek két vége elnyúló, csipkés-szélű, cinóbervörös levélben végződik. Szárát középen ötsomos szalagfonat és lejjebb egy nodus díszíti. A betű kerek fejében ALBUCASIS ülőalakja látható. Jobbját magyarázó mozdulattal felemeli, balkezeiben könyvet tart. Köpenye vörös, ruhája kék, dús szakállal s haja barnásvörös, fejét fekete, lapos sapka borítja. Jobb kezével az előtte ülő félalakos, sárgásrózsaszín ruhába öltözött, kopasz betegre mutat. A beteg fölél szürkéskék ruhába öltözött orvos hajol, kezében műszert tartva. A ruhákat hármascsoportban elhelyezett fehér pontok díszítik. A nyakkívágásnál és az ujjak szélén pedig tollheggyel vont fehér vonal húzódik.

Az iniciálé szára alul elnyúló vörös levélben végződik; alatta groteszk, karikatúra profilú, drólerie figura képez lapszéli díszítést. Ez a nagyfejű, tonzúras figura jobbában nagy kelyhet, baljában kék-fehér pólyás, gömbölyded pajzsot tart. Ruhája sárgásrózsaszín s a derékban cinóbervörös levéllel alakul át, amelyet két oldalt drapériaesésű kék ruharedő keretez. A vörös levél vége növényi indaszárra csavarodik. A csomókkal díszített indaszár lehúzódik a lap alsó széléig és itt csigavonalban, hosszú csipkés-szélű, elkeskenyedő levélben végződik.

4 a. lap: E laptól kezdve a szövegben sebészeti, szem-, fül-, orr-, nyak- és fogműtétekhez, továbbá szülésekhez használatos 225 műszer ábrázolása következik. Ollók, kampók, horgok, kések, tágitók, füstölőtölcsérek, harapófogók stb. a szöveg közé vannak beillesztve. Némelyik lapon 20 műszer ábrázolásával is találkozunk. A következő lapokon vannak műszerek: 4 a. (2); 4 b. (4); 5 a. (2); 5 b. (7); 6 a. (5); 6 b. (12); 7 a. (2); 8 a. (6);

¹ Hogy az Albucasis-kódex Corvina lett volna, arra vonatkozólag semmi nyom, adat nem maradt fenn a kódexben.

8 b. (3); 9 a. (2); 9 b. (1); 10 a. (3); 10 b. (2); 11 a. (3); 11 b. (3); 12 a. (1); 12 b. (4); 13 a. (3); 13 b. (6); 14 a. (1); 14 b. (4); 15 a. (14); 15 b. (14); 16 a. (3); 16 b. (3); 17 a. (1); 18 b. (18); 19 a. (20); 20 a. (1); 20 b. (3); 21 a. (3); 21 b. (2); 22 a. (2); 23 b. (1); 24 a. (1); 25 b. (12);¹ 26 a. (1); 26 b. (1); 27 a. (4); 27 b. (1); 30 a. (20); 31 b. (4); 33 a. (3); 33 b. (1); 34 a. (3); 36 a. (1); 36 b. (1); 37 b. (1); 38 b. (6); 39 b. (1); 40 b. (1); 42 b. (1); 43 b. (1). A műszerek miniatúratechnikával készültek, vörös, halványabb és sötétebb kék, sárgásrózsaszín és barna színekkel. Tollhegygel vont fehér körök, hullámvonalak stb. díszítik. Fémrészük mindig kékszínű, nyelük néhol gömbben vagy nodusban végződik.

10 a. lap: Cap. de incisione et perforatione et flebotomia et vulneribus...

I iniciáléban drôlerie figura látható (2. kép). A cinóbervörös fejú szörny, hosszú szarvakkal és szakállal van ábrázolva. Arca fehér vonalakkal van megmintázva. Egyik lábát fölemeli és a kezével fogja. Levélszerűen mintázott sárgásrózsaszín teste hosszú farokban végződik, amely lehúzódik a lap alsó szélére és kék levélben fejeződik be.

14 b. lap: Egy miniatúra, (29 × 29 mm), amely egy műszer kerek részébe van beillesztve. Sötétkék keretben, halvány-sárga alapon, karikatúra profilú, tonzúrák figura mellképét ábrázolja, aki kék ujjas, barna köpenyben van, s keze magyarázó, mutató mozdulatú.

17 b. lap: Két kerek, növényi ornamentikával díszített rozetta. A nagyobbik (37 × 37 mm) vörös alapon sárgásrózsaszín és kékszínű levelekből áll. A kisebbik (22 × 22 mm) egyszerű, kék és sárgásrózsaszín levélmotívum.

18 a. lap: Kék keretű körben (36 × 36 mm), barnásvörös alapon sárgásrózsaszín és vörösszínű, hosszúcsőrű madár-drôlerie látható.

26 a. lap: Cap. de extractione fetus mortui...

Egy miniatúra (96 × 120 mm), amely a halott magzat extrakcióját ábrázolja² (3. kép). Élénkzöld, különböző alakú, fehér

¹ Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 1. ábra.

² MAYER: Id. m. 120. lap.

csillagokkal teleszórt alapon, alul, középen műtőpadon fekszik a beteg asszony, mereven elnyúlva, két karját kissé fölemelve. Háromágú vörös koronával ékesített feje fehér pettyekkel tarkított zöld párnán nyugszik. Csípőig érő szőke haja nagy hullámokban omlik alá. Ruhája sötétkék, s fehér szegélyekkel és négy ponttal keretelt kis fehér körökkel van díszítve. A műtőpad sárga, négy lába vörösszínű. Az asszony feje mögött álló szőkehajú figura, sárgásrózsaszín ruhában, balkezeivel a párnát fogja. A műtőpadtól balra a sötétkékruhás, rózsaszín ujjas, szőkehajú bába félalakja látható. A baba jobbkezeivel az asszonyra mutat, míg fejét hátrafordítja a magyarázó orvos (ALBUCASIS) felé, akinek ülő alakja a miniatúrán kívül, minden alapozás nélkül a pergamenen van elhelyezve. Piros- s kékpárnás széken ül, sárgásrózsaszín köpenyben; a ruhájának ujja kék. Dús szakállal s haja vörös, fejét fehérrel díszített barna sapka borítja. Jobbjával az asszonyra mutat, balkezeiben könyvet tart. A miniatúra felső részén hosszúnyelű lámpa látható. Az ötszögű sárgásrózsaszín lámpa a nő feje fölött van elhelyezve, négy sarkát egy-egy kék kör díszíti. A lámpát tartó és ferdén haladó vörös rúd a miniatúra oldalán és felső szélén vezetődik tovább s mintegy keretül szolgál. A fehér vonalakkal s körökkel díszített lámpatartó rúd a lámpa fölött kétfeléhajló levélben végződik, amelynek közepébe kockás díszítésű gömb illeszkedik. A rudat fölülről merőlegesen kék szár keresztezi, amely a miniatúra közepéig húzódik le s itt sárgásrózsaszín bolognai csomóban végződik.

27 *b. lap:* Egy miniatúra (48 × 48 mm), amely világosabb kék, fehér vonalakkal díszített körbe illetve, egy beteg gyógyítását ábrázolja. Fehércsillagos, zöld alapon, a háttérben lévő sötétkékruhás figura horizontálisan fekvő sárgásrózsaszínruhás beteget tart, aki karját előrenyújtja, lábát szétfeszíti. Jobboldalt csupán egy harmadik figura feje és keze látszik.

30 *a. lap:* A B hasáb alján, a műszerek alatt, a pergamenen hat sor régi török (?) írás.

44 *b. lap:* A B hasáb felső részén a pergamenen miniatúra vagy műszerek számára üresen hagyott hely.

45 *a. lap:* Cap. de curatione dislocationis spondalium dorsii...

Egy miniatúra (98 × 98 mm), amely a hátsigolyák ficamá-
nak kezelését ábrázolja¹ (4. kép). A miniatúra alsó szélét és két
oldalát fehér hullámvonallal és pontokkal díszített vörös vonal
kereteli, amely a miniatúra felső szélénél egy-egy rózsaszín kör-
rel záródik. Fehér csillagokkal teleszórt zöld alapon középén,
egészen síkszerűen, sárga nyujtópad van elhelyezve, amelyet
fehér csillagokkal díszített sötétebb okkersárga szalag tarkít.
A nyujtópadon hátsónézetben fekszik a ruhátlan beteg, akinek
keze, lába négy kör alakú, kékszínű szerszámmal a karókat
helyettesítő vörös kerethez van kifeszítve. A beteg teste fehér
s kékes vonalakkal rajzszerűen van megmintázva. A nyujtópad
mögött, középén áll az orvos, tőle jobbról, balról egy-egy
segédje. Az orvos két kezét a beteg testén tartja. Arcát dús,
vörös szakáll kereteli, fejét fekete sapka borítja. Sárgászórszín
köpenyben van, a ruhaujjak kékszínűek. A tőle jobbra álló kék-
köpenyes, rózsaszínruhás figura kenőcsös tégelyt nyujt feléje.
Az orvostól balra levő segéd, ugyancsak rózsaszín köpenyben
s kék ruhában, balkezelével a betegre mutat. Mindháromnak a
ruhája csak térdén alul ér s a ruharedők kemény ékalakban vég-
ződnek. Lábszáruk fekete. A lábbelit fehér vonalakkal és fehér
gombok festésével jelzi a miniatör. Úgy a betegnek, mint a
három figurának hajszíne élénk vörös.

45 b.—46 a. lap: A lapok alsó szélein a pergamenen két-két
sor arannyal írt török írás, amely a kódexnek II. Abdul Hamid
szultán által az Egyetemi Könyvtárnak való ajándékozását
tartalmazza.

46 a. lap: „... apud illos in tuo tempore. Explicit cyrurgia
alçarugi arabici quem composuit Albucasim. Qui scripsit scribat
semper cum domino vivat. Vivat in celis qui scripsit in nomine
felix.“

46 b. lap: Tizenhat anatómiai ábra. Tizenhat, alul négy-
szögletű kiszögellésű körben (50 × 40 mm) a magzat különböző
elhelyezkedése van ábrázolva,² magyarázó szöveg kíséretében.
A keretek miniatúratechnikával vannak festve, felváltva kék-
vagy vörösszínűek, s fehér hullámvonalak díszítik. A figurák

¹ MAYER: Id. m. 120. l.

² Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. abra.

rajzszerűen, vázlatosan vannak megfestve. Az ábrák négy sorban, négyes csoportokban helyeződnek el. A legfelső sor a kódex újrakötésénél megsérült, széle levágódott.

47 a. lap: Huszonhárom anatómiai ábra. Huszonhárom félkörívben, magyarázó szöveg között, huszonhárom ruhátlan vagy sárga-, illetve kékruhás figura van rajzszerűen ábrázolva,¹ amelyek „a tüzes vassal való égetésnek helyeit szemléltetik különböző betegségekben”.² Négy-négy figura hat sorban van elhelyezve. A hatodik sor utolsó félköríve üres. Ezenkívül a hetedik sorban még két teljes, üres kör rajza látható.

47 b. lap: Index rerum tractarum. (Három hasábon írva.)

48 a. lap: Fragmentum tractatus cuiusdam medici.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátora nem dolgozott egységes terv szerint. A miniatúrák különböző méretűek. Meglepő a 45 a. lap miniatúrájának szokatlan formája — a szabályos négyzet. A miniátor a két nagy, főminiatúrán kívül játékos kedvvel illeszti be a 14 b. lap műszerébe a tonzúrás figura mellképét ábrázoló kis miniatúrát, továbbá a 17 b., 18 a., 27 b. lapokon is minden bizonnyal műszerek helyett alkalmazza a negyedik miniatúrát, a körbe illesztett kis figurális kompozíciót, és a másik három, köralakú díszítőmotívumot. A műszereket aprólékos gonddal díszíti; színesek, frissek, dekoratívek. A miniatúrák élénkzöld alapszíne mellett a cinóbervörös, azürkék, fakó sárgásrózsaszín és sárga színeket kedveli. A legtöbb figurát köpenyben ábrázolja, amely alól elütő színben bukkan elő a ruha ujja, melyet könyökön felül mindég négy fehér, párhuzamos vonalból álló s középen pontokkal ellátott csík díszít. A ruhákat hármass csoportú kis fehér pontokkal, vagy négy kis ponttal körülvelt kis fehér körökkel hinti tele. A nyakkivágást s a ruhaujjak szélét vékony fehér vonal szegélyezi és a ruhaujjakat könyökig fehér kis gombokkal díszíti. Technikája gondos és finom. Alakjai tipikusak. Természetesen nem egyénít, de külső jelekkel jellemez. Így például csak az orvost ábrázolja dús szakállal és csuklyás köpenyben. Az alakok mozdulatai kifejezőek, de nem változatosak. Legtöbbször a tipikus magyarázó, mutató mozdulattal találkozunk.

¹ Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. ábra.

² MAYER: Id. m. 120. lap.

A budapesti ALBUCASIS-kézirat festett díszítései a bolognai miniatúraiskola egyéni stílusának kibontakozó korszakában készültek. Bolognában a XIII. században a miniatúrafestészet a bizantinizáló törekvések és átmeneti francia hatások alatt alakul ki lokális, jellegzetes művészetté.¹ Már a század első felében a francia miniatúrafestészet továbbfejlődésre ösztönző hatására felszabadul Bizánc megbénító befolyása alól. De a bolognai miniatúraművészet hamar felhagy a franciás ízléssel, amelynek jelentősége fejlődésében abban állott, hogy kivette a bizánci ingoványból. Kialakítja stíljét már jóval a bolognai miniatúrafestészet fénykorát jelentő NICCOLÒ DI GIACOMO előtt. A XIII. század második felében a bolognai miniatúrafestészetben még érezhetők a bizánci és francia befolyások, de egyben már föllelhetők a bolognai miniatúraiskolának a kialakulásához vezető jellegzetes stílustörekvései.

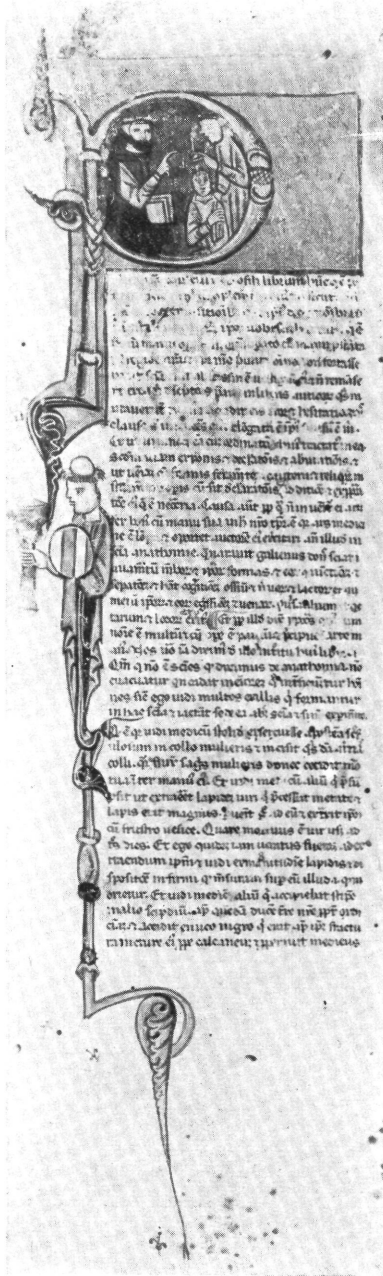
A budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúrájának stílusában még megcsendül az olasz bizantinizáló művészet tompa visszhangja. Még magán viseli a mozaikok (*S. Agnese, Santi Quattro Coronati*), a korabeli táblaképek (BERLINGHIERI) bizantinizáló karakterének bélyegét. De ezeknek hieratikus merevsége a miniatúrákban már feloldódik, az alakok közvetlenebbek, felszabadultabbak, mozgékonyabbak. Csupán a miniatúrák fekvő nőalakjának megmintázása kivétel. A beteg asszony ábrázolásánál a miniatúr archaizál. A mozdulatlanul fekvő nőt merev, dús redővetésű ruhába öltöztetett, méltóságteljes bizánci császárnőnek, vagy hosszú, szőkehajú, koronás szentként személyesíti meg. Ez a momentum arra enged következtetni, hogy a miniatúrának nagy jártassága lehetett a vallásos témák festésében. Ezért a nőalak megmintázásában jobban ragaszkodik a tradíciókhoz. Általában ez a halott magzat extrakcióját ábrázoló miniatúra világít rá legjobban a miniatúr művészi felfogására. A műtét ábrázolását nem illusztratív céllal festi, hanem tiszta, művészi ábrázolásra törekszik. A kényes és szokatlan témát a saját művészi ízlésének megfelelően hangolja át. A miniatúrán a domináns hangsúlyt a műtőpadon, mintás párnán nyugvó nő finoman kidolgozott alakja kapja, míg a műtétet

¹ GEREVICH TIBERIO: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel Trecento. *Rassegna d'Arte* 1909. évf. 196—199. lapok.

vezető figurák méretei jóval kisebbek, mellékalakokká redukálódnak, szinte kiszorulnak a képből. A magyarázó orvos (ALBUCASIS) ülő alakja teljesen kiesik a kompozícióból. A miniatúrán kívül helyezkedik el és csak a nőre mutató mozdulata, továbbá a miniatúrán fejét kérdően feléje fordító bába által kapcsolódik a képbe. A miniatör dekoratív törekvéseire mi sem jellemzőbb, minthogy a figurális kompozíció a miniatúrának csak az alsó felét tölti be. A miniatúra felső részét a különböző formájú csillagokkal díszített háttér képezi, amelyben monumentálisan uralkodik az aprólékos gonddal és művészi ízléssel megfestett lámpa. Ez pótolja a bolognai miniatúrafestészet későbbben oly kedvelt motívumát, a gazdagon kiképzett architektonikus háttérrel. A hátságolyák ficamának gyógyítását már valószerűbben ábrázolja. Bár a gyógyító orvos vezető szerepét annak nagyobb méreteivel és szakállával hangsúlyozza. Továbbá a szétfeszített karú s lábú ruhátlan beteg ábrázolása a mártírokra emlékeztet. Gondoljunk csak SZENT ERZSÉBET *Psaltériumának* mártírjaira.¹ Különben a betegnek a nyújtópádon való elhelyezkedésén érezzük leginkább a perspektivikus ábrázolás teljes hiányát — ami annyira jellemző a román kori művészetre. Régieskedő motívumokat találunk még a 3. a. lap *P* iniciáléjában és a 26. a. lap miniatúrája mellé elhelyezett orvos ülő figurájában is, amelynek beállítása, tartása, a sűrű ruharedőknek barokkos esése még bizantinikus. A többi figura ruháinak redővetése már nyugodtabb, lehiggadtabb s közelebb áll a XIV. századi bolognai miniatúraiskola ábrázolási módjához, mint Bizánchoz, annak ellenére, hogy alul a ruharedőknek kemény ékalakban való bevégződése még bizánci örökség. Végül bizánci motívum a miniatúrák nagy csillagokkal teleszórt alapja. Ez régieskedő motívum. Megtaláljuk a párizsi Bibliothèque Nationale egy XII. századi kódexében (Mss. 2290.), de találkozzunk vele például az admonti Szent Benedek-rend könyvtárának egy bolognai kódexében (Cod. 12.), amely BUBERL szerint a XIV. század elején,² nézetünk szerint még a XIII. század

¹ Lásd: SWOBODA, HEINRICH—WLHA, JOSEF: Miniaturen aus dem Psalterium der Heiligen Elisabeth. Wien, 1898.

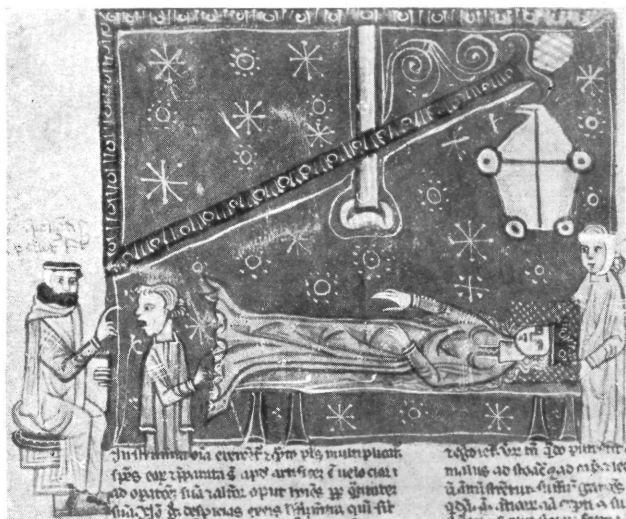
² BUBERL, PAUL: Die Stifstbibliotheken zu Admont und Vorau. Leipzig, 1911. 133. lap. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Osterreich. IV. Bd. I. Teil.)

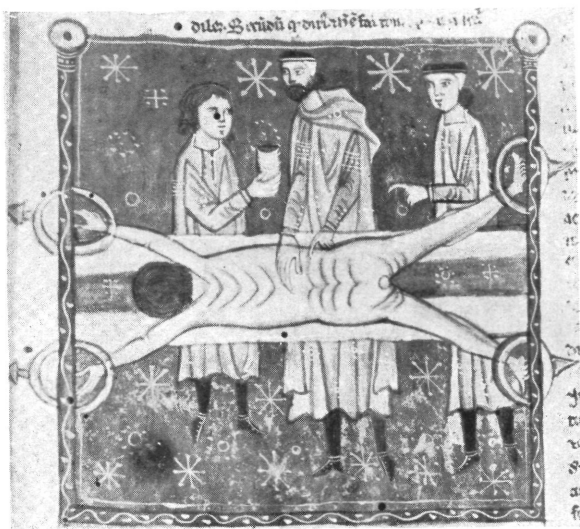
1. kép. Az Albucahis-kódex (3 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

2. kép. Az Albucahis-kódex
(10 a. lap). (Budapesti
Egyetemi Könyvtár.)

3. kép. Az Albucasis-kódex (26 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

4. kép. Az Albucasis-kódex (45 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

végén, legkésőbb 1300-ban készült. Ennek az admonti kódexnek díszítései különben is rokon sajátságokat mutatnak a budapesti ALBUCASIS-kézirattal. A miniatúra-alap csillagokkal tarkított motívumának utórezdüléseivel különben még a XIV. század közepén is találkozunk a bizánci hagyományokhoz legtovább ragaszkodó velencei miniatúrafestészetben.¹

A XIII. század második felében a bolognai miniatúra-művészet még idegenkedik a lapszél díszítő növényi ornamentikától, amely csak a XIV. század első felében kezd dominánsabb szerephez jutni. De viszont nem mentesülhet a korabeli francia kódexek csupa életkedvet harsonázó, kedves, szellemes drôlerie figuráinak minden irányba szétáradó befolyása alól. De ezeknek hatása Bolognában csak az ötlet átvételében nyilvánul meg, formai kiképzésükben teljesen átalakulnak. A francia kecses, könnyed, mozgékony figurák Bolognában naggyá, zömökké, nehézkesé válnak, s növényi motívumokkal tarkított formáikkal helyettesítik a lapszél díszítő növényi ornamentikát, amiáltal megakadályozzák és késleltetik ennek gazdagabb, dúsabb kifejlődését. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere is szívesen alkalmazza ezeket, a bolognai felfogásnak megfelelően átalakult drôlerie figurákat. Így a 3. a. lap kelyhet, pajzsot tartó karikatúra profilú groteszk figuráját, továbbá a 10. a. lap iniciáléjának nagyszarvú szörnyét, amelynek alsó végtagjai növényi díszítésbe olvadnak. Ezeknek egyenes és közvetlen utóda a bécsi National-Bibliothek Cod. 2281. jelzetű orvosi kódexének (AVICENNA, *Liber Canonis primus*) drôlerie figurája, amely 1300-ban készült Bolognában,² továbbá ugyancsak a bécsi National-Bibliothekben levő s Bolognában a XIV. század legelején készült Cod. 1489., Cod. 2224., Cod. 2080., Cod. 2052., Cod. 2051.,

¹ Lásd pl.: HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárának illuminált kéziratái. Az Orsz. Széchényi Könyvt. kiadv. I. 2. kép. Szent Pál levelei. Cod. lat 1. — BERKOVITS ILONA: A budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniatúrafestészet története. Budapest, 1928. 59. lap, 27. kép. Velence, Bibl. Marc. Mss. It. Cl. 2. No. 119.

² HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento bis zur Mitte des XIV. Jahrhunderts. Leipzig, Hiersemann, 1928. XXV. 1 tábla. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Osterreich. VIII. Bd. 5. Teil. Neue Folge V. 1.)

Cod. 2272., jelzetű kódexeknek drôlerie figurái.¹ De Bolognában nemcsak a groteszk figuráknál találjuk meg ezt az ábrázolási módot, hogy láb nélkül, alul elkeskenyedő ruharedőkkel kis növényi levéldíszítésben végződnek. A bolognai Museo Civico Nö. 5. jelzetű kódexében, amely a XIII. század második felében készült, egy iniciáléban magának Krisztusnak az alakját találjuk hasonló beállításban. A glóriás, dús szakállú Krisztus baljában nagy könyvet tart s méltóságteljesen van ábrázolva; de alul a lábak megmintázása helyett a ruharedők elkeskenyedő formában végződnek, amely hármasszirmú levélkébe olvad. Ezzel veszi kezdetét a kis növényi ornamentika, amelynek a lap alsó szélére húzódó díszítésébe keret és színes alapozás nélkül, közvetlenül pergamenre festve a számarháton ülő Krisztus jeruzsálemi bevonulásának jelenete illeszkedik.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátorát a XIII. századi bolognai miniaturafestészet jelentős mesterei közé kell soroznunk. Művészete már feloldódik a bizánci és francia hatások alól és erőteljesen érvényesülnek benne a sajátosan bolognai törekvések. Csökevényeiben a bizánci hatás erősebben érezhető, mint a francia. Megállapíthatjuk ezt főleg akkor, ha a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráit összehasonlítjuk a bolognai miniaturafestészet egy másik termékével, amely vele körülbelül egy időben készült. Ez a kódex a bolognai Museo Civicóban levő *Corale delle suore di Santa Maria Maddalena*, amelyben — bár stílusában közel áll a budapesti ALBUCASIS-kódexhez, főleg a Krisztus koporsóján ülő angyal ábrázolásában — még erősebb francia hatások nyilatkoznak meg. Elsősorban a kis kezek, a finoman kidolgozott kis arcok, a hosszú, megnyúlt figurák festésében. Ezzel szemben a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráiban a kezek nagyok — de míg az ujjakat bizánci hatásra fehér árnyékok jelzik, addig az arcok, szemben a bizánci mély, zöld és fehér árnyékolással, halványabb kék, fehér és sárgás tónusokkal vannak festve. Az alakok is nehezebbek, nagyobb fejűek, póriásabbak; főleg a mellékfiguráknál már jelentkezik, hacsak csiráiban is a XIV. századeleji bolognai miniaturafestészet rusztikusabb ábrázolási módja. A budapesti ALBUCASIS-kódex egyet-

¹ HERMANN: Id. m. XXVI., XXVII., XXIX., XXX., XXXI., XXXIV. táblák.

len lapszéli díszítése is már tipikusan korai bolognai termék. A groteszk figura, ennek levél végződése, amely laposan csavarodik az indaszárra, melyet különböző színű csomók szakítanak meg, s alul nyugodt csigavonalban, elnyúló levélben végződik, tipikusan bolognai. Így a *P* iniciálé szárának szalagfonatos díszítése is, amellyel, változatosabb formában, az indaszáron elhelyezve, találkozunk a stuttgarti Királyi Könyvtárnak a XIII. század második felében, Bolognában készült Mss. n. 16. jelzetű kódexében.¹

A budapesti ALBUCASIS-kéziratot tanulságos egybevetnünk a bécsi National-Bibliothek két, valamivel később készült ALBUCASIS-kódexével. Ezek közül a korábbi kézirat (Cod. 2381.) HERMANN szerint északolasz, valószínűleg páduai munka, amely 1300 körül készült.² Ez a kódex a budapesti kéziratnál sokkal szegényesebb. A műszerek ábrázolásán kívül díszítéseket egyáltalán nem tartalmaz és így művészi szempontból nem vehető figyelembe. Az alapos gondossággal és pontossággal megrajzolt műszerek³ csupán magyarázó, oktató jellegűek. Készítőjük minden művészi hajlamot nélkülöz. Miniatúratechnikával sem dolgozik. A műszerek ábrázolása rajzszerű; sárga alapozáson barna tintával vont geometrikus formákkal, vonalakkal tarkítottak. A másik bécsi ALBUCASIS-kézirat egy különböző orvosi műveket tartalmazó kódex (Cod. 2301. BRUNO LONGOBURGENSIS *Chirurgia parva et magna* . . . stb.) 87. lapjától a 130. lapig terjedő részét képezi és HERMANN szerint ugyancsak a XIV. század elején készült; északolasz, páduai munka.⁴ Ez az előbbinél díszesebb ugyan, de a budapesti ALBUCASIS-kódexhez viszonyítva, szintén szegényes. A kódexnek az ALBUCASIS munkáját tartalmazó részében a műszerek ábrázolásán kívül mindössze három iniciálét találunk. A szövegkezdő *P* iniciáléban ALBUCASIS félalakja van festve.⁵ A 130 levélből álló teljes kódex többi részében még tíz iniciálé található. Az iniciálék között a legtöbb sablonos beállí-

¹ Lásd: VENTURI ADOLFO: Storia dell'arte italiana. III. L'arte romana. Milano, 1904. Hoepli. 456—457. lapok. Fig. 429—430.

² HERMANN: Id. m. 26. lap.

³ Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 2. tábla.

⁴ HERMANN: Id. m. 25. lap.

⁵ Lásd: HERMANN: Id. m. X. 4 tábla.

tású férfi mellképeket ábrázol. E kódex díszítéseit már hivatásos, de átlagos tudású miniátor készítette, aki nagyobb művészi megnyilatkozásokra nem törekszik. A műszerek¹ — bár kivitelezésük miniatúratechnikával történt, s színes alapjukat tollhegygel vont fehér minták díszítik — tisztán illusztratív jellegűek. Mesterük a fémkampók, kések, ollók, stb. valószerűbb kidolgozásával sokkal jobban érzékelteti a műszerek karakterét, mint a budapesti kódex miniátora. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere, miként a miniatúráknál, úgy a műszereknél sem tud elszakadni a művészi átértékeléstől. A műszerek ábrázolásában nem illusztratív, sokkal inkább dekoratív szempontok vezetnek. Gyakran a kések, kampók ábrázolását a növényi levélornamentika motívumaival oldja meg, vagy csillagokkal díszítve, festői elgondolással illeszti be a szöveg közé. Általában, a két bécsi ALBUCASIS-kódex, bár a budapesti kéziratnál később készült, annál sokkal szegényesebb; miniatúrákat egyáltalán nem tartalmaz, művészettörténeti szempontból jóval jelentéktelenebb. Egyszerű műhelymunkáknak kell tekintenünk, noha mestereik a műszerek ábrázolásában — a kódexek tartalmi rendeltetését tekintve — hasznosabb munkát végeztek a budapesti ALBUCASIS-kódex miniátoránál.

De ez a tény a budapesti ALBUCASIS-kódex korábbi keletkezési idejével is magyarázható. Miniátorát még nem érinti a XIV. század-eleji miniatúrafestészet realiztikusabb ábrázolási módja. Művészetét még a XIII. századi miniatúrafestészet tisztán dekoratív jellegű ízlése irányítja.

BERKOVITS ILONA

¹ Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 1 tábla.